Πολυέλεος: Ἡ δευτέρα στάσις
Ἱστορία – Μορφολογία – Μελοποιία

ΑΞΙΟ ΣΟΒΑΡΟΪ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΪ ΕΙΝΑΙ, ἐκ προοιμίου, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ κατ' ἐξοχὴν ψαλμὸς τοῦ πολυελέου[1], οἱ κατὰ ἐποχὲς παραδοθεῖσες πολυώνυμες καὶ πολυποίκιλες μελοποιήσεις τοῦ ρλε΄ δαβιτικοῦ ψαλμοῦ, συνιστοῦν τὶς πλέον παραγνωρισμένες σχετικὲς συνθέσεις τῆς βυζαντινῆς καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς παπαδικῆς μελοποιίας. Τοῦ λόγου τὸ ἀληθὲς ἐπιβεβαιώνει, ἄμεσα, ἁπλῆ μνημοτεχνικὴ ἄσκηση· ἂς ὀξύνουμε, αἴφνης, τὸ πνεῦμα ἀναπλάθοντας νοερὰ τὶς ἁρμόδιες ἑνότητες τῶν χρηστικῶν ψαλτικῶν ἐγχειριδίων· ποιές καὶ πόσες μελοποιήσεις τοῦ ψαλμοῦ *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*, καὶ σὲ ποιά μουσικὰ βιβλία δημοσιευμένες, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐντοπίσει, νὰ μελετήσει καὶ νὰ ἑρμηνεύσει ὁ σύγχρονος ψάλτης; Ὁ ἀπολογισμὸς φοβοῦμαι ὅτι θὰ εἶναι λίαν πενιχρός: ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς ὑφισταμένης βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μελικῆς παραγωγῆς τρεῖς οἰκεῖες ἐν προκειμένῳ μεταβυζαντινὲς συνθέσεις ἔχουν παραδοθεῖ στὴ δημοσιότητα, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτὲς μόνον ἡ μία διαδόθηκε εὐρύτερα, ψαλλομένη ἐνίοτε στοὺς ὀρθοδόξους ναούς. Ἐννοῶ συγκεκριμένα ἐδῶ τοὺς ἑξῆς (κατὰ τὴ χρονικὴ ἀκολουθία συνθέσεώς τους ἀπαριθμουμένους) πολυελέους *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*:

1. τὴ σύνθεση Πέτρου μελῳδοῦ τοῦ Μπερεκέτη σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ δευτέρου (νενανώ)[2], δημοσιευμένη ἤδη δύο φορές· παλαιότερα μὲν στὸ *Μουσικὸ παράρτημα τῆς μουσικῆς ἐφημερίδος Φόρμιγξ*[3], πρόσφατα δὲ στὴν ἔκδοση τῶν *Ἁπάντων* τοῦ Μπερεκέτη ἀπὸ τὸν Χαράλαμπο

---

1. Περὶ τῆς ἄμεσης συνδέσεως τοῦ ρλε΄ δαβιτικοῦ ψαλμοῦ πρὸς τὴν ἐν γένει ὀνομασία τοῦ λεγομένου πολυελέου βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *Ὁ πολυέλεος*, σσ. 108-115.

2. Περὶ αὐτῆς βλ. *αὐτόθι*, σσ. 290-292.

3. Βλ. *Μουσικὸν παράρτημα Φόρμιγγος* Β΄, σσ. 54-72.

Καρακατσάνη[4], ποίημα, πάντως, ποὺ στὸν ψαλτικὸ κόσμο κατέστη κυρίως γνωστὸ κατόπιν τῆς ἀνθολογήσεως πέντε στίχων του (καθ' ἑρμηνεία χοροῦ ψαλτῶν ὑπὸ τὸν μακαριστὸ ἄρχοντα πρωτοψάλτη Θρασύβουλο Στανίτσα) σὲ φερώνυμο διπλὸ δίσκο βινυλίου τοῦ *Ἰδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας*[5].

2. τὴν ὀκτάηχη σύνθεση Πέτρου Μανουὴλ τοῦ Ἐφεσίου[6], δημοσιευμένη κατὰ τὸ ἔτος 1830 σὲ ἰδιότυπη χαρτογραφικὴ ἔκδοση τοῦ ἰδίου τοῦ μελουργοῦ της[7], ἕνα ἀναμφίβολα ἄγνωστο καὶ σπανιώτατο μουσικὸ ἔντυπο[8], ποὺ πρόσφατα κυκλοφορήθηκε εὐρύτερα σὲ φωτοαναστατικὴ ἐπανέκδοση τῆς *Ἑλληνικῆς Βυζαντινῆς Χορῳδίας*[9]. Πρόκειται, μᾶλλον, γιὰ ψαλτικὰ ἀνενεργὲς ποίημα, ἂν καὶ εὐεργετικὰ γιὰ τὴ διάδοσή του ἀναμένεται νὰ λειτουργήσει ἡ πλήρης ἠχογράφησή του (σὲ ἀπόδοση τοῦ πρωτοψάλτου Καβάλας Ματθαίου Τσαμκιράνη) καὶ ἡ καταχώρισή του (πρότριτα) σὲ σειρὰ ψηφιακῶν δίσκων τοῦ Μανόλη Χατζηγιακουμῆ[10], μάλιστα δὲ μὲ ἐνδελεχῆ μουσικολογικὸ σχολιασμό, καθὼς καὶ μὲ ἀναδημοσίευση τοῦ μουσικοῦ κειμένου τῆς συνθέσεως[11].

---

4. Βλ. ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ, *Ἅπαντα Μπερεκέτου* Α΄, σσ. 147-163.

5. Βλ. *Πέτρος Μπερεκέτης*, δίσκος πρῶτος, ὄψη β΄, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 4.

6. Περὶ αὐτῆς βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σσ. 294-295.

7. Βλ. *Ἀνθολογία* (1830), σσ. 228-245.

8. Πρβλ. καὶ ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, Ἄγνωστο μουσικὸ ἔντυπο τοῦ 1830.

9. Βλ. *Ἀνθολογία* (1997).

10. Βλ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ὀκτάηχα μέλη* VIII. 14 (ὅπου περιλαμβάνεται πλήρης ἡ σύνθεση)· πρβλ. ἐπίσης· ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ἀνθολογία* Γ΄, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 4· καί· *Ἀνθολογία* Β΄, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 6 (μουσικὲς ἐκδόσεις ὅπου περιλαμβάνεται τὸ ἀκροτελεύτιο τμῆμα τῆς συνθέσεως, ἤτοι –ἀντίστοιχα– οἱ τρεῖς στίχοι τοῦ βαρέος καὶ οἱ ἰσάριθμοι τοῦ πλαγίου τοῦ τετάρτου ἤχου, καθὼς καὶ οἱ τοῦ πρώτου ἤχου δύο τελευταῖοι στίχοι, μετὰ τῶν καταληκτικῶν ἀλληλουϊαρίων).

11. Βλ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ἀνθολογίες-Σχολιασμοί*, σσ. 55-56 καὶ 42. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ἀνθολογίες-Μουσικὰ κείμενα* Α΄, σσ. 117-124 καὶ 80-84. Τὰ ἴδια στοιχεῖα περιέχονται (πληρέστερα) καὶ στὸ ἐπισυναπτόμενο στὸν προμνημονευθέντα ἁπλὸ ψηφιακὸ δίσκο [ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ὀκτάηχα μέλη* VIII. 14] ὀγδοντασέλιδο βιβλίδιο, σσ. 13-28 (ὅπου σχολιάζεται ἐνδελεχῶς ἡ σύνθεση) καὶ σσ. 31-63 (ὅπου –πανομοιοτύπως ἐκ τῆς προμνημονευθείσης ἐκδόσεως– ἀναδημοσιεύεται πλῆρες τὸ μουσικὸ κείμενο τοῦ πολυελέου).

3. τὴ σύνθεση Θεοδώρου παπᾶ-Παράσχου τοῦ Φωκαέως σὲ ἦχο τέταρτο (λέγετο)[12], πρωτοδημοσιευθεῖσα μὲν (ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συνθέτη της) κατὰ τὸ ἔτος 1848 (στὴν ὑπὸ τὴν ὀνομασία *Μουσικὴ Μέλισσα* γνωστὴ ἐκδοτικὴ σειρά)[13], διαδοθεῖσα δὲ εὐρύτερα (μετὰ τὸν θάνατο τοῦ μελοποιοῦ της) μέσῳ τῶν κατὰ καιροὺς ἐκδόσεων τοῦ λεγομένου *Ταμείου Ἀνθολογίας*[14]. Πρόκειται γιὰ τὸν ἀνωτέρω ὑπαινιχθέντα πολυέλεο, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴ διάδοσή του σαφῶς ξεχώρισε ἀπὸ τοὺς προμνημονευθέντες δύο, κυρίως λόγῳ τῆς πλήρους (μόνον μὲ κάποιες περικοπὲς στὸ καταληκτήριο μάθημά του) δημοσιεύσεώς του καὶ στὸν δεύτερο τόμο τοῦ *Μουσικοῦ Πανδέκτη* τῶν ἐκδόσεων τῆς ἀδελφότητος Θεολόγων «*Ἡ Ζωή*»[15], ἑνὸς μουσικοῦ βιβλίου ποὺ ὡς σήμερα εὑρίσκεται στὴν κατοχὴ ὅλων σχεδὸν τῶν ψαλτῶν[16]. Σημειωτέον ὅτι ἡ εὐρύτερη ἐπιβολὴ τοῦ παρόντος ποιήματος στὸν ψαλτικὸ χῶρο προσεπιμαρτυρεῖται ἀπὸ τὶς καταγεγραμμένες εὐάριθμες φωνογραφήσεις του· συγκεκριμένα, στίχοι τῆς συνθέσεως περιλαμβάνονται σὲ εἰδικὴ (περιέχουσα μόνον πολυελέους) φωνοταινία τῆς βυζαντινῆς χορῳδίας τοῦ πρωτοψάλτου Γεωργίου Κακουλίδη[17], καθὼς καὶ σὲ σχετικὸ δίσκο βινυλίου τοῦ *Ἱδρύματος Βυζαντινῆς Μουσικολογίας* (ὅπου ἑρμηνεύονται ἀπὸ τὸ –ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ πρωτοψάλτου Θεοδώρου Βασιλικοῦ– παλαιότερο χορῳδιακὸ σχῆμα τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν)[18]. Τελευταῖα, μάλιστα, στὸ πλαίσιο μα-

---

12. Περὶ αὐτῆς βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σ. 296.

13. Βλ. *Μουσικὴ Μέλισσα* Δ΄ (1848), σσ. 1-21.

14. Βλ. διαδοχικά: *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* (1851[Β]), σσ. 31-51. *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* (1863[Β]), σσ. 31-52. *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* (1869[Β]), σσ. 29-46. [Ἐπιθυμῶ (καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς) νὰ εὐχαριστήσω ἰδιαίτερα τὸν μουσικολογιώτατο κύριο Γεώργιο Χατζηθεοδώρου γιὰ τὶς (πρόθυμα παρασχεθεῖσες) πολύτιμες πληροφορίες του σχετικὰ μὲ τὶς (δυσεύρετες ἐν πολλοῖς) μουσικὲς ἐκδόσεις ποὺ μνημονεύονται στὴν παροῦσα καὶ στὴν προηγουμένη ὑποσημείωση].

15. Βλ. *Μουσικὸς Πανδέκτης* 2 (1982[5]), σσ. 33-46.

16. Τὴ διάδοση τοῦ συγκεκριμένου πολυελέου στὸν ψαλτικὸ κόσμο ἐνίσχυσε, ἀναμφίβολα, καὶ ἡ (ἐπίσης προσφιλὴς στοὺς ψάλτες) φωτοτυπικὴ ἀνατύπωση [ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Βασιλείου Ρηγοπούλου: *Ταμεῖον Ἀνθολογίας* (1978[Β.1]), σσ. 29-46] τῆς ἀνωτέρω ἐπισημανθείσης (καὶ περιλαμβανούσης τὸ ἐν λόγῳ ποίημα) ἕκτης ἐκδόσεως τοῦ *Ταμείου Ἀνθολογίας* (1869[Β]).

17. Βλ. *Πολυέλεοι*, Β΄ πλευρά, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 2.

18. Βλ. *Θεόδωρος Φωκαεύς*, δίσκος δεύτερος, ὄψη β΄, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 9.

κροπνόου μουσικοφιλολογικοῦ ἐκδοτικοῦ ἐγχειρήματος τοῦ Μανόλη Χατζηγιακουμῆ, ὁ πολυέλεος ἠχογραφήθηκε πλήρης (καθ' ἑρμηνεία τοῦ μακαριστοῦ πρωτοψάλτου Λεωνίδα Σφήκα), δειγματοληπτικὰ ἤδη δημοσιοποιηθέντος μόνον τοῦ δοξαστικοῦ καταληκτικοῦ τῆς συνθέσεως μαθήματος[19].

Μὲ τὴν ὡς τώρα ἐκδοτικὴ (ἢ καὶ φωνογραφική) παράδοση τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου νὰ παρουσιάζει εἰκόνα παρόμοια τῆς περιγραφείσης ἀνωτέρω (ὅπου ἡ ὅποια διάδοση παλαιοτέρων ἐνδιαφερουσῶν συνθέσεων ὀφείλεται κυρίως σὲ ἐρευνητικοῦ χαρακτῆρος ἀπόπειρες μουσικολόγων, ὅπως ὁ Γρηγόριος Στάθης καὶ ὁ Μανόλης Χατζηγιακουμῆς, ἢ ἀκόμη σὲ ἀξιέπαινες ἐκδοτικὲς προσπάθειες, ὅπως αὐτὲς τοῦ Λυκούργου Ἀγγελοπούλου καὶ τοῦ Χαραλάμπους Καρακατσάνη), πρέπει χωρὶς περιπλοκὲς νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι ἐκ ψαλτικῆς ἐπόψεως ὁ ρλε΄ ψαλμὸς εἶναι μαζικότερα γνωστὸς βάσει ὁρισμένων (κατὰ τὸν τελευταῖο αἰῶνα διαδοθεισῶν) συντομοτάτων σχετικῶν μελῳδιῶν. Ἡ ὑπονοουμένη ἐδῶ συνοπτικὴ μελικὴ μεταχείριση τοῦ ψαλμοῦ *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ* εἶναι, νομίζω, θεμιτὸ νὰ ἀποδοθεῖ πρωτογενῶς σὲ ἀθηναϊκὴ ἔμπνευση, καθ' ὅτι –ἐξ ὅσων, τοὐλάχιστον, γνωρίζω– καταγράφεται τὸ πρῶτον (κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος) ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Τσικνόπουλο[20], γόνο μὲν τοῦ Μεσολογγίου καὶ μαθητὴ τοῦ ἱεροδιακόνου Ἀνθίμου[21], ποὺ διέτριψε ὅμως καὶ δραστηριοποιήθηκε μουσικὰ στὴν Ἀθήνα. Εὐάριθμες ἐπὶ

---

19. Βλ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ἀνθολογία* Γ΄, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 3 (πρβλ. καὶ μουσικολογικὰ περὶ αὐτοῦ σχόλια, καθὼς καὶ τὸ –πανομοιοτύπως ἐκ τῆς ἐπισημανθείσης ἕκτης ἐκδόσεως τοῦ *Ταμείου Ἀνθολογίας* (1869[Β])– ἀναδημοσιευόμενο μουσικὸ κείμενο τοῦ πολυελέου, εἰς· ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ἀνθολογίες-Σχολιασμοί*, σσ. 184, 186-187. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ἀνθολογίες-Μουσικὰ κείμενα* Β΄, σσ. 220-233, ἀντίστοιχα). Πλήρης ὁ παρὼν πολυέλεος ἀναμένεται νὰ κυκλοφορηθεῖ στὸν ἕκτο ψηφιακὸ δίσκο τοῦ ἕκτου, ἐπίσης, σώματος [πολυέλεοι (17ος-18ος-19ος αἰ.)] τῆς ἐν λόγῳ ἐκδοτικῆς σειρᾶς [βλ. αἴφνης ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ἀνθολογίες-Σχολιασμοί*, σσ. 15, 180, 185 καὶ 284-285].

20. Βλ. *Μουσικὸν παράρτημα Φόρμιγγος Ζ΄*, σσ. 39-46 [: *Πολυέλεος σύντομος, τονισθεὶς ὑπὸ Ἀνδρέου Β. Τσικνοπούλου· ἦχος πλ. α΄ μετ' ἐναρμονίου Πα Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*]. Περὶ τοῦ ἐν λόγῳ Ἀνδρέα Τσικνοπούλου βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Συμβολαί*, σσ. 488-491. ΔΑΚΑΛΑΚΗ, *Ἄνθιμος ὁ Πρωτοψάλτης*, σσ. 34-36. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Λεξικόν*, σσ. 226-227.

21. Περὶ τοῦ ἱεροδιακόνου Ἀνθίμου βλ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Συμβολαί*, σσ. 347-348. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις*, σσ. 211-212. ΚΩΝΣΤΑ, Ἡ αἰτωλικὴ μουσικὴ σχολή, σσ. 494-496. ΑΝΤΩΝΕΛΛΗ, *Ἡ βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσική*, σσ.

μέρους παραλλαγὲς αὐτῆς τῆς πρωτογενοῦς σύντομης μελικῆς προτάσεως κατεγράφησαν ἔκτοτε ἀπὸ μεταγενεστέρους πρωτοψάλτες καὶ ἐκδότες μουσικῶν βιβλίων[22], ἀλλὰ τελικὰ (μετὰ ἀπὸ διαδικασία πολυποίκιλης μουσικῆς ἀναδιατυπώσεως) ἡ συγκεκριμένη τεχνοτροπία μελοποιήσεως τοῦ ρλε΄ δαβιτικοῦ ψαλμοῦ ἀπεδείχθη ἰδιαίτερα λαοφιλὴς μέσῳ πολυαρίθμων ἁγιορειτικῶν μετασκευῶν[23]. Ἀναφέρω, ἐνδεικτικά, τὴν (πρὸ εἰκοσαετίας περίπου κυκλοφορηθεῖσα) ἑρμηνευτικὴ πρόταση τοῦ ἀοιδίμου π. Διονυσίου Φιρφιρῆ[24], ἡ ὁποία καὶ διεδόθη περαιτέρω (ψαλλομένη σὲ συναυλίες ἢ ἐπ' ἐκκλησίαις[25]) βάσει μουσικῆς καταγραφῆς τοῦ Λυκούργου Ἀγγελοπούλου, καθὼς καὶ τὴν (πλέον πρόσφατα κυκλοφορηθεῖσα) τετράηχη ὁμοειδῆ ἐκδοχὴ τοῦ ἰδίου πολυελέου (ἀμιγῶς ἐπὶ διτρόχαιου δακτυλικοῦ μέτρου ἀναπτυσσομένη) κατὰ σύνθεση τοῦ ἱερομονάχου Παντελεήμονος τοῦ Σιμωνοπετρίτου[26].

87-88. ΔΑΚΑΛΑΚΗ, *Ἄνθιμος ὁ Πρωτοψάλτης*, κυρίως σσ. 11-26, 102-103. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Λεξικόν*, σ. 26.

22. Ἐνδεικτικὰ μνημονεύω ἐδῶ μόνον τὶς ἀκόλουθες δύο μουσικὲς ἐκδόσεις· ΚΑΡΑΜΑΝΗ, *Θεία λειτουργία*, σσ. 342-343. ΧΑΤΖΗΜΑΡΚΟΥ, *Μελῳδικὴ ἀνθοδέσμη* Β΄, σσ. 143-145.

23. Ἐπισημαίνω, πρωτίστως (τοὐλάχιστον ἐκ τῶν τύποις παραδεδομένων σχετικῶν μελοποιημάτων), τὴν κατὰ «κολλυβαδικὴ» παράδοση καταγραφὴ τοῦ ἐν προκειμένῳ ἐξεταζομένου μέλους ἀπὸ τὸν ΡΗΓΑ, *Μελῳδήματα Σκιάθου*, σσ. 20-24 [ὅπου καταγράφεται ἡ (μελοποιημένη κατὰ τὸν πλάγιο τοῦ πρώτου ἦχο) «κοινὴ» ἐκδοχὴ τοῦ πολυελέου] καὶ σσ. 24-29 [ὅπου καταγράφεται ἄλλη ἐκδοχή («*εἰς χρόνον διπλοῦν*»), μελοποιημένη σὲ ἦχο βαρύ]· τὰ ἴδια μουσικὰ κείμενα ἀνατυπώθηκαν καὶ εἰς *Ἐκλογάριον*, σσ. 110-118 καὶ 119-131· πρβλ. καὶ ἑρμηνευτικὴ ἀπόδοση τῶν συγκεκριμένων καταγραφῶν στὸν ψηφιακὸ δίσκο· *Στὴ σκιὰ τοῦ Ἄθω*, μέλη ὑπ' ἀριθμὸν 8 καὶ 9. Μὴ ἐξαιρετέες εἶναι, ἐπίσης, καὶ οἱ πολυποίκιλες σχετικὲς καταγραφὲς ἁγιορειτικῶν μελῳδιῶν (ἢ καὶ οἱ ἐντελῶς προσωπικὲς συνθέσεις) τοῦ Φιλοθεΐτου ἱερομονάχου Ἱεροθέου [βλ. *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη* 4, σσ. 127-292· καί· *Ἀθωνικὴ μουσικὴ ἀνθοδέσμη* 6, σσ. 215-356], καθὼς καὶ ὅσες ἀντίστοιχες συνθέσεις ἀνθολογοῦνται στὴν ἔκδοση τῆς ἱερᾶς μονῆς Σίμωνος Πέτρας *Ἀγγελικὸς Χορὸς* Γ΄, σσ. 167-262. Σημειωτέον, μάλιστα, ὅτι ὁρισμένες ἐκ τῶν τελευταίων συνθέσεων προσαρμόσθηκαν στὰ ρουμανικὰ καὶ δημοσιεύθηκαν (ἀπὸ κοινοῦ μὲ ὁμοειδεῖς, ἐνδιαφέρουσες, πρωτότυπες μελοποιήσεις τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ ἀπὸ Ρουμάνους μελοποιούς, ὅπως ὁ Νεκτάριος Βλάχος, ὁ Ἀντὼν Πὰν ἢ ὁ Μακάριος ἱερομόναχος) στὴ μουσικὴ ἔκδοση *Buchet Muzical Athonit* 4, pp. 221-384.

24. Βλ. τὴ φωνοταινία *Ὕμνοι μὲ τὸν π. Διονύσιο Φιρφιρῆ* 2, πλευρὰ Β΄.

25. Πρβλ. αἴφνης τὴ φωνοταινία *17ο Φεστιβὰλ τοῦ Σαὶν Βικτόρ*, πλευρὰ Β΄.

26. Ἑρμηνεία τῆς συγκεκριμένης συνθέσεως βλ. στὴ φωνοταινία *Ψαλτήριον τερπνὸν* 4, πλευρὰ Α΄, μέλος ὑπ' ἀριθμὸν 2· μουσικὴ καταγραφὴ αὐτῆς βλ. στὶς ἐκδόσεις·

Ἐὰν ἔτσι διαμορφώνονται τὰ πράγματα γιὰ τὰ περὶ τοῦ πολυελέου *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ* ψαλτικὰ δεδομένα, εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ πλῆθος τῶν φιλομούσων παραμένει ἐν πολλοῖς ἀνυποψίαστο γιὰ τὴ διαχρονικὴ μουσικὴ παράδοση τοῦ συγκεκριμένου ψαλμοῦ, παρὰ τὴν περὶ τοῦ θέματος ὑφισταμένη εἰδικότερη μουσικολογικὴ βιβλιογραφία[27].

Ψαλτήριον τερπνόν, σσ. 607-617. *Ἀγγελικὸς Χορὸς* Γ΄, σσ. 233-242 (ὅπου καὶ ἡ περὶ τοῦ συνθέτου μνεία).

27. Ἡ περὶ τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ ὑπάρχουσα εἰδικότερη μουσικολογικὴ βιβλιογραφία (ποὺ μνημονεύεται ἐδῶ ἀναλυτικά) στοιχειοθετεῖται ἀπὸ ὁρισμένες μελέτες τῆς ἐκ Βουλγαρίας καθηγήτριας Elena Toncheva [εἰδικότερο (συγκεντρωτικό) σχολιασμὸ τῶν ὁποίων βλ. εἰς· ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σσ. 143-149]. Πρόκειται περὶ μελετημάτων ποὺ εἴτε ἀναφέρονται στὴν ἐν γένει παράδοση τοῦ συγκεκριμένου ψαλμοῦ (: "The Polyeleos Psalm 135 Based on Sources from 12th-13th cent.", *Bălgarsko Muzikoznanie* [= *Bulgarian Musicology*] 1993/1, pp. 3-31 [βουλγαριστὶ πρωτοτύπως· δὲν τὸ εἶδα]), εἴτε ἀφοροῦν στὴν «βουλγαρικὴ παράδοση» τοῦ ἰδίου πολυελέου (: "'Boulgarikon'-Melodien in der Akolouthie des Psalm 135", *Musica Antiqua* VI (Pod Patronated Unesco. Acta Scientifica), Bydgoszcz 1982, pp. 93-111. "The Polyeleos Cycle of Psalm 135 in the Athens Ms. No 928 (Zegligovo Anthology) from the 15th c. and the settings 'boulgarikon'", *Bălgarskijat Petnadeseti Vek* (Sophia, 1993), pp. 359-375 [βουλγαριστὶ πρωτοτύπως· δὲν τὸ εἶδα]. "Zur sudslawischen psalmodischen tradition ('Bulgarischer' Polyeleos-Psalm 135)", εἰς· I. Poniatowska/C. Nelkowski (edd.), *Musica Antiqua Europae Orientalis. 10 International Musicological Congress, Bydgoszcz, September 1994*, vol. 1, Acta Musicologica, Bydgoszcz 1997, pp. 139-150 [δὲν τὸ εἶδα]), εἴτε πραγματεύονται τὶς σχετικὲς μελοποιήσεις Ἰωάννου μαΐστορος τοῦ Κουκουζέλη (:"Das Polyeleos-Gesangwerk Joannes Kukuzeles", *Mitteilungen des Bulgarischen Forschungsinstitutes in Österreich*, Nr. 2/VI/1984, pp. 59-74b), ἐνῶ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ὁ σχολιασμὸς τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ Λατρινοῦ πολυελέου (: "The 'Latrinos' Settings of the Polyeleos Psalm 135. To the Typological Problems of the Late Byzantine Psalmody", *Cantus Planus. Papers Read at the 6th Meeting, Eger, Hungary, 1993 [...]*, Budapest 1995, pp. 473-492). Νὰ προστεθεῖ τώρα ἐδῶ καὶ ἡ ἀκόλουθη μελέτη τῆς ἰδίας· "Late Byzantine Psalmody: Correlation Text-Melody (Chant Cycle of Psalm 135 in 4th Authentic Echos)", *Hymnology* 4 (2003) <Byzantium and East Europe. Liturgical and Musical Links. In Honor of Miloš Velimirovič>, pp. 116-130. Σημειώνω, τέλος, ὅτι βιβλιογραφικὰ μόνον ἐπισημάνθηκε [βλ. σχετικά· "The 'Latrinos' Settings of the Polyeleos Psalm 135. To the Typological Problems of the Late Byzantine Psalmody", *ibid.*, p. 474, note 5. "Late Byzantine Psalmody: Correlation Text-Melody (Chant Cycle of Psalm 135 in 4th Authentic Echos)", *ibid.*, p. 123, note 18] καὶ μιὰ σχετικὴ ἐν προκειμένῳ (ἀνέκδοτη) διατριβὴ τῆς ἰδίας καθηγήτριας [ὑπὸ τὸν ἑξῆς (ἀγγλιστὶ –ἐκ τοῦ βουλγαρικοῦ πρωτοτύπου– μεταφρασμένο) τίτλο· *Polyeleos Settings, Designated as "Boulgarian" in the Balkan Chant Practice (Psalm 135 Based on Sources from 12/13th and 14/15th cc.)*, Second Ph. D. Thesis, Institute of Arts Studies

Κατόπιν τούτων, θεωρῶ ὅτι μία ἀδρομερὴς ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας, τῆς μορφολογίας καὶ τῆς μελοποιίας τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου θὰ συμβάλει ὑποβοηθητικὰ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση.

α΄. Ἱστορία

Ἀπὸ τὴν ὡς τώρα ἔρευνα, σὲ χρονικὸ ὁρίζοντα μιᾶς ἑξακοσαετίας (δηλαδὴ ἀπὸ τὸν ιδ΄ ἕως τὸν ιθ΄ αἰῶνα), ἔχουν ἐντοπισθεῖ εἴκοσι δύο (περίπου) μελοποιήσεις τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ· *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*[28]. Ἀφετηρία τῆς σχετικῆς μελικῆς παραδόσεως ἀποτελεῖ ὁ ιδ΄ αἰώνας, ὅπου δεσπόζει ἡ περίφημη σύνθεση τοῦ λεγομένου *τετραστίχου* πολυελέου Νικολάου μαΐστορος τοῦ Κουκουμᾶ[29], ἀπὸ κοινοῦ, βέβαια, μὲ τὶς ὁμοειδεῖς συνθέσεις τοῦ λεγομένου *Λατρινοῦ* πολυελέου[30] καὶ ἄλλου συνοπτικοῦ μέλους, φερομένου ὡς *καλογερικοῦ*[31]. Τὴν εἰκόνα τῶν λοιπῶν (κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα παραδιδομένων) συνθέσεων συμπληρώνουν τὰ ὀλιγόστιχα (καὶ ἥκιστα διαδεδομένα) ποιήματα Ἰωάννου πρωτοψάλτου τοῦ Γλυκέος[32] «καὶ τῶν φοιτητῶν αὐτοῦ» Ἰωάννου μαΐστορος τοῦ Κουκουζέλη καὶ Ξένου πρωτοψάλτου τοῦ Κορώνη[33]. Κατὰ τοὺς ἑπομένους τρεῖς (ιε΄, ιϛ΄ καὶ ιζ΄) αἰῶνες τὸ περὶ τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ θέατρο μελικῆς δημιουργίας μετατοπίζεται (ὅπως συμβαίνει γιὰ τὸ σύνολο τῶν κατ' αὐτὴ τὴ χρονικὴ περίοδο ψαλτικῶν μελοποιημάτων) στὶς περιοχὲς τῆς Σερβίας, τῆς Κύπρου καὶ τῆς Κρήτης· συγκεκριμένα, στὴ Σερβία ἐντοπίζεται ἡ ἐνδιαφέρουσα πλήρης δίγλωσση σύνθεση τοῦ Σέρβου ἱερομονάχου Ἡσαΐα[34], στὴν Κύπρο ὁ πολυέλεος τοῦ (κατὰ τὰ ἄλλα ἀγνώστου) μελουργοῦ Νικολάου Πετρο-

---

(Bulgarian Academy of Sciences), 1993], τὴν ὁποία (παρὰ τὶς σύντονες καὶ ἐπίμονες προσπάθειές μου) δὲν κατόρθωσα, ἀκόμη, νὰ προμηθευτῶ καὶ νὰ μελετήσω.

28. Ἡ πρὸς τὸ παρὸν ἐπισημανθεῖσα σχετικὴ μελικὴ παραγωγὴ (βάσει τῆς ὁποίας ἐκτιμᾶται, ἐν συνεχείᾳ, ἡ ἱστορία τοῦ συγκεκριμένου πολυελέου) ἐκτίθεται συνολικὰ εἰς· ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σσ. 268-296.

29. Περὶ αὐτῆς βλ. *αὐτόθι*, σσ. 277-286.

30. Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 271-277.

31. Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 286-287.

32. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 286.

33. *Αὐτόθι.*

34. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 287.

πούλου[35] καὶ στὴν Κρήτη μιὰ ὀλιγόστιχη δευτέρα στάση τοῦ πολυελέου, ἡ ὁποία (βάσει τῶν πρὸς τὸ παρὸν ἐντοπισθεισῶν στὶς πηγὲς μαρτυριῶν) συνδέεται ἄλλοτε μὲν πρὸς τὸν Βενέδικτο Ἐπισκοπόπουλο ἄλλοτε δὲ πρὸς τὸν Δημήτριο Νταμία[36], καθὼς καὶ ἄλλη πλήρης μελοποίηση τοῦ

---

35. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 289. Σὲ ἄλλο, οἰκεῖο, τόπο τῆς ἐδῶ μνημονευομένης διατριβῆς μου [σσ. 443-444, ὑποσημ. 2] εἶχα ἤδη ἐπισημάνει ὁρισμένα ζητούμενα περὶ τῆς ἀκριβοῦς συστάσεως τῆς παρούσης συνθέσεως [ὅπως προέκυπταν ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἀποδελτίωση τοῦ καταλόγου ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας*, σσ. 42-44, 364 (πηγῆς βάσει τῆς ὁποίας εἶχε, τότε, ἐντοπισθεῖ ὁ ἐν λόγῳ πολυέλεος)], σημειώνοντας ὅτι ἐκκρεμοῦσε μία, ἐκ μέρους μου, «*διεξοδικωτέρα διακρίβωσις τῆς περιπτώσεως*», κατόπιν αὐτοψίας τοῦ κώδικος Λειμῶνος 240, φφ. 59r-61v, ὅπου (καὶ μόνον) ἀνθολογεῖται ὁ παρὼν πολυέλεος. Γενομένης, πλέον, αὐτῆς τῆς ἐπιθυμητῆς αὐτοψίας, περιγράφω ἐδῶ εἰδικότερα (καί, κατὰ τὸ δυνατόν, ἀδρομερῶς) τὴ συγκεκριμένη σύνθεση: ὁ πολυέλεος ἀνθολογεῖται στὰ φφ. 59r-61v τοῦ κώδικος Λειμῶνος 240 [κατόπιν τῆς πρώτης στάσεως τοῦ πολυελέου τοῦ Κουκουμᾶ (ὁ ὁποῖος, ὅμως, ἀνθολογεῖται ἐδῶ *συντομευθεὶς καὶ καλλωπισθείς, καθὼς ψάλλεται παρὰ τῶν νέων*) ὑπὸ τὴν ἑξῆς ἀναγραφή· *Ποίημα κὺρ Νικολάου τοῦ Πετροπούλου· ἦχος β΄ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι ἀγαθός*. Ἀκολουθοῦν ἕξι στίχοι [ἀναλυτικὰ ὡς ἑξῆς: ἦχος β΄ *Τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων* (sic· φ. 59v), ἦχος β΄ *Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια* (φ. 59v), ἦχος β΄ *Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανούς* (φ. 60r), ἦχος β΄ *Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν* (φ. 60r-v), ἦχος β΄ *Τῷ ποιήσαντι φῶτα* (φφ. 60v-61r), ἦχος πλ. β΄ *Καὶ ἐκτινάξαντι Φαραώ* (φ. 61r-v)], οἱ ὁποῖοι πρέπει, μᾶλλον, νὰ ἀποδεσμευθοῦν ἀπὸ τὸν μουσικὸ κάλαμο τοῦ ἐξονομασθέντος μελοποιοῦ καὶ νὰ συσχετισθοῦν πρὸς τὴν (γνωστὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀμέσως προηγουμένη τῆς παρούσης σύνθεση) συνήθεια (τῶν ἀκμαζόντων στὴ συγκεκριμένη περιοχὴ [Κύπρος: ιϛ΄ αἰώνας] νεοτέρων μελοποιῶν) προϋφιστάμενες μελῳδίες νὰ καλλωπίζονται συντεμνόμενες, βάσει τῆς ἀκόλουθης [καταγεγραμμένης στὴν κάτω ᾧα τοῦ φ. 59r (στὸ τέλος τοῦ πρώτου καὶ πρὸ τοῦ δευτέρου στίχου τοῦ πολυελέου)] ἀναγραφῆς: *Τοῦ αὐτοῦ, ἄχρι τοῦ ἄνωθεν· ἔστι καθώς, παρὰ τῶν νέων ψάλλονται*. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι ἡ ἀμιγῶς κατὰ τὸν δεύτερο ἦχο μελοποίηση τοῦ πολυελέου διακόπτεται μόνον ἀπὸ ὁρισμένες (ἐμβόλιμες ἢ καταληκτικές) ἐναλλαγὲς τοῦ μέλους πρὸς τὸν ἀντίστοιχο πλάγιο [ἤ, γιὰ τὸν τελευταῖο στίχο, τὸ ἀντίστροφο], ἐνῶ, ἐπιπροσθέτως, στοὺς στίχους· *Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς* καὶ *Τῷ στερεώσαντι τὴν γῆν* τὸ ληκτικὸ ἀλληλούια (μάλιστα δὲ μὲ προτασσόμενο νενανισμό) μελοποιεῖται κατὰ τὸν βαρὺ ἦχο [στὸν στίχο· *Τῷ ποιήσαντι τοὺς οὐρανοὺς* αὐτὴ ἡ κατὰ γένος ἠχητικὴ μεταβολὴ «προετοιμάζεται» μὲ μελοποίηση τοῦ προηγουμένου ἐφυμνίου (*εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ*) στὸν πλάγιο τοῦ πρώτου ἦχο]. Συμπερασματικά, λοιπόν, νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι ἡ (ἐν μέρει) ἀκριβὴς περὶ τῆς παρούσης συνθέσεως πληροφορία τοῦ μνημονευθέντος καταλόγου τοῦ Μ. Χατζηγιακουμῆ εἶναι ἐκείνη τῆς σ. 364· στὴν ἡμετέρα δὲ διατριβὴ ἂς διορθωθεῖ (στὶς σσ. 187, 289 καὶ 443) ὁ ἦχος τοῦ ἐν λόγῳ πολυελέου (ἀντὶ τοῦ ἐσφαλμένα ἀναγραφομένου πρώτου, στὸν ὀρθὸ δεύτερο).

36. Βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σσ. 287-288.

ρλέ ψαλμοῦ ἀπὸ τὸν μοναχὸ Ἰγνάτιο Φριέλο[37]. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ιζ΄ αἰῶνος ἐνεργοποιεῖται ἐκ νέου ἡ πολίτικη ψαλτικὴ παράδοση, καθὼς προβάλλεται στὰ χειρόγραφα ἕνα ποίημα ἀντίστοιχο τοῦ κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα ἐπισημανθέντος *καλογερικοῦ* πολυελέου· μιά –ἐντεταγμένη στὴν ἑνότητα τοῦ λεγομένου *ἐκκλησιαστικοῦ* πολυελέου– συντομοτάτη μελοποίηση τοῦ *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*, κατὰ τὴν ὁποία, ἀκριβέστερα, παραδίδεται μελισμένος μόνον ὁ πρῶτος στίχος, ὡς πρότυπο γιὰ τὴν ὁμοιότροπη ψαλμώδηση καὶ τῶν ὑπολοίπων στίχων τοῦ ψαλμοῦ[38]. Πάντως, κατὰ τοὺς ιη΄ καὶ ιθ΄ αἰῶνες ἡ σχετικὴ μελικὴ παραγωγὴ παραμένει πενιχρή· ξεχωρίζουν ἡ ἤδη μνημονευθεῖσα σύνθεση Πέτρου μελῳδοῦ τοῦ Μπερεκέτη[39], ὁρισμένες συνθέσεις ποὺ παραδίδονται ὡς δευτέρα στάση ἀντιστοίχων ποιημάτων τῆς πρώτης στάσεως (ὅπως οἱ πολυέλεοι Μακαρίου ἱερομονάχου τοῦ Κυπρίου[40], Κοσμᾶ τοῦ Δοχειαρίτου[41] καὶ ὁ, ἐπίσης ἐπισημανθεὶς ἀνωτέρω, πολυέλεος Πέτρου τοῦ Ἐφεσίου[42]), ἀλλὰ καὶ λοιπὰ ὁμοειδῆ ποιήματα (ὅπως αὐτὰ τῶν Ἰγνατίου μοναχοῦ τοῦ Θασίτου[43], Κυρίλλου Μυτιληναίου τοῦ Ἰβηρίτου[44], Χριστοφόρου πρωτοσυγκέλλου Σερρῶν[45], καθὼς καὶ τὸ προμνημονευθὲν Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως[46]) γιὰ τὰ ὁποῖα πρώτη στάση δὲν ἔχει ἀκόμη ἐντοπισθεῖ.

Ἐπ' αὐτῶν τῶν συνθέσεων χρήσιμες εἶναι, νομίζω, οἱ δύο ἀκόλουθες, κριτικοῦ χαρακτῆρος, ἐπισημάνσεις. Π ρ ῶ τ ο ν· ἀντίθετα μὲ τὴν περὶ τοῦ πολυελέου *Δοῦλοι, Κύριον* διαμορφουμένη παράδοση, ὅπου ἡ ἔρευνα πρέπει νὰ ἐκταθεῖ ὡς τὰ τέλη τοῦ ιζ΄ αἰῶνος προκειμένου τὶς ἀρχαιότερες ἐλλιπεῖς συνθέσεις (ὀλιγόστιχες ἢ πολύστιχες, ἀντίστοιχα) νὰ διαδεχθοῦν οἱ πρῶτες πλήρεις μελοποιήσεις τοῦ συγκεκριμένου δαβιτικοῦ

37. Βλ. *αὐτόθι*, σσ. 289-290.
38. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 290.
39. Βλ. ἀνωτέρω, ὑποσημ. 2.
40. Βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σ. 294· γιὰ τὴν ἀντίστοιχη πρώτη στάση βλ. *αὐτόθι*, σ. 251.
41. *Αὐτόθι*, σ. 294· γιὰ τὴν ἀντίστοιχη πρώτη στάση βλ. *αὐτόθι*, σ. 260.
42. *Αὐτόθι*, σσ. 294-295· γιὰ τὴν ἀντίστοιχη πρώτη στάση βλ. *αὐτόθι*, σ. 267.
43. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 293.
44. *Αὐτόθι*.
45. Βλ. *αὐτόθι*, σ. 294.
46. Βλ. ἀνωτέρω, ὑποσημ. 12.

ψαλμοῦ[47], στὸν πολυέλεο *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ* ἡ πρώτη πλήρης μελοποίηση τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ ἐμφανίζεται ἤδη ἀπὸ τὸν ιδ΄ (ἤ, τὸ ἀργότερο, τὸν ιε΄) αἰῶνα[48]. Δ ε ύ τ ε ρ ο ν· συγκριτικὰ μὲ τὰ περὶ τοῦ ρλδ΄ ψαλμοῦ (τῆς πρώτης, δηλαδή, στάσεως τοῦ πολυελέου) ὁμοειδῆ δεδομένα (καὶ μὲ εὔλογη τὴν προσδοκία κάποιας σχετικῆς, τοὐλάχιστον, ἀντιστοιχίας μεταξὺ τῶν ἀνὰ ἑκάστη στάση ὑφισταμένων συνθέσεων), οἱ ἐντοπισθεῖσες μελοποιήσεις τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ ὑπολείπονται κατὰ πολύ, ἐφ' ὅσον οἱ ὡς τώρα καταγεγραμμένοι πολυέλεοι *Δοῦλοι, Κύριον* ἐγγίζουν τοὺς ὀγδόντα[49]. Ἀναλυτικότερα, μετὰ τὴν ἀρχικὴ ἀντιστοιχία τῶν ἑκατέρωθεν ἀπαντώντων ποιημάτων (ἀπόλυτη μὲν κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα[50], κάπως ἱκανοποιητικὴ δὲ κατὰ τοὺς δύο ἑπομένους, ιε΄ καὶ ιϛ΄, αἰῶνες[51]), διαπιστώνεται (κυρίως ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ ιζ΄ αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν[52]) μιὰ κατὰ γεωμετρικὴ πρόοδο ἀναπτυσσομένη δυσαναλογία, σὲ *βάρος*, *βέβαια*, τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ. Πρὸς αἰτιολόγηση τοῦ φαινομένου προβάλλουν δύο ἑρμηνεῖες (μὲ πιθανότερη, ἴσως, τὴ δεύτερη)· κατὰ μία πρώτη, αἰσιόδοξη, ἄποψη οἱ

---

47. Ὡς πρώτη πλήρης μελοποίηση τοῦ ρλδ΄ ψαλμοῦ (ὑπὸ τὴ μορφὴ ποιήματος συγκειμένου ἐκ τεσσαράκοντα, συνολικά, ψαλμικῶν στίχων) πρέπει, οὐσιαστικά, νὰ ἀναγνωρισθεῖ ὁ (μελισμένος στὸν πλάγιο τοῦ τετάρτου ἦχο) πολυέλεος Πέτρου τοῦ Μπερεκέτη, ἡ σύνθεση τοῦ ὁποίου ἐγχρονίζεται στὴν τελευταία πενταετία τοῦ ιζ΄ αἰῶνος. Βλ. σχετικὰ ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σσ. 229-230· γενικὰ περὶ τοῦ μνημονευθέντος πολυελέου βλ. *αὐτόθι*, σσ. 788-798.

48. Πρβλ. σχετικὰ *αὐτόθι*, σσ. 270-271.

49. Οἱ (ὡς τώρα ἐντοπισθεῖσες) μελοποιήσεις τοῦ ρλδ΄ ψαλμοῦ (οἱ ὁποῖες ἀξιολογοῦνται γιὰ τὴ διατύπωση τῶν ἀκολούθων παρατηρήσεων) παρουσιάζονται ἀναλυτικὰ *αὐτόθι*, σσ. 226-267.

50. Ἀπὸ δύο στάσεις (ψαλμοὺς ρλδ΄ καὶ ρλε΄) ἀποτελοῦνται ὅλες οἱ (πρὸς τὸν παρὸν ἐντοπισθεῖσες) σχετικὲς συνθέσεις τοῦ ιδ΄ αἰῶνα, ἤτοι οἱ πολυέλεοι· Λατρινός, Κουκουμᾶς, Ἰωάννου Γλυκέος, Ἰωάννου Κουκουζέλη καὶ Ξένου Κορώνη, καθὼς καὶ ὁ συνοπτικὸς (ἢ καλογερικὸς λεγόμενος) πολυέλεος.

51. Οἱ μόνες (κατὰ τὴ συγκεκριμένη χρονικὴ περίοδο ἐπισημανθεῖσες) πλήρεις (ἐκ δύο στάσεων ἀποτελούμενες) συνθέσεις εἶναι οἱ πολυέλεοι Ἡσαΐα τοῦ Σέρβου καὶ Βενεδίκτου τοῦ Ἐπισκοποπούλου (ἤ, γιὰ τὴ δευτέρα στάση, Δημητρίου τοῦ Νταμία).

52. Ἐνῶ κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ ιζ΄ αἰῶνος διαφαίνεται κάποια ἀντιστοίχια μεταξὺ πρώτης καὶ δευτέρας στάσεως τῶν ἀπαντώντων πολυελέων (βλ., γιὰ παράδειγμα, τὶς συνθέσεις Ἰγνατίου τοῦ Φριέλου ἢ τὸν ἐκκλησιαστικὸ λεγόμενο πολυέλεο), προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ σχετικὴ ἀναλογία διαμορφώνεται κατὰ τρόπο ἀπόλυτα εὔγλωττο· κατὰ τὸν ιη΄ αἰῶνα, σὲ εἴκοσι πέντε περίπου πολυελέους *Δοῦλοι, Κύριον* ἀντιστοιχοῦν ἑπτὰ συνθέσεις *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*, ἐνῶ ἔναντι τριάντα περίπου, κατὰ τὸν ιθ΄ αἰῶνα ἐντοπισθεισῶν, συνθέσεων τῆς πρώτης στάσεως ἀνευρέθησαν πέντε ἀντίστοιχες τῆς δευτέρας.

ὑπολειπόμενες συνθέσεις ἐνδέχεται νὰ λανθάνουν (καὶ ἄμποτε νὰ ἐντοπισθοῦν γιὰ νὰ ἀποκατασταθεῖ ἡ χαμένη ἑνότητα τῶν πραγμάτων)· κατ' ἄλλη ἀπαισιόδοξη, τρόπον τινά, ἐκδοχὴ οἱ ἀναζητούμενες συνθέσεις ἴσως καὶ νὰ μὴ ὑφίστανται, ὁπότε ἡ ἀρχικὰ διεκτραγῳδηθεῖσα ἐξασθένηση τοῦ ψαλτικοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ δευτέρα στάση τοῦ πολυελέου δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἀποκλειστικὰ ὄψιμο φαινόμενο, ἀφοῦ οἱ ρίζες του ἐντοπίζονται ἤδη στὸν ιζ' αἰῶνα[53].

β'. Μορφολογία – Μελοποιία

Ὡς πρὸς τὴ μορφολογία καὶ τὴ μελοποιία τοῦ ρλε' ψαλμοῦ *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ*, ἃς ἐπισημανθοῦν ἐδῶ μόνον κάποιες συμπυκνωμένες, ἀπόλυτα ἐνδιαφέρουσες, παρατηρήσεις:

Ἐξ ἐπόψεως ἀφ' ἑνὸς μὲν τόπου παραγωγῆς ἀφ' ἑτέρου δὲ ἤχου συνθέσεως, τὰ ἐπὶ τοῦ παρόντος ψαλμοῦ ἐντοπισθέντα μελοποιήματα εἶναι θεμιτὸ νὰ διακριθοῦν σὲ τρεῖς κατηγορίες· τὶς κατὰ θεσσαλονικαία παράδοση ὀκτάηχες, τὶς κατὰ κωνσταντινοπολιτικὴ παράδοση τρίηχες καὶ τὶς λοιπὲς –γεωγραφικὰ πολύπλευρες– ποικιλόηχες συνθέσεις. Ὁ ἐπὶ μέρους σχολιασμὸς τῶν κατὰ περίπτωση προκυπτόντων μορφολογικῶν καὶ μελοποιητικῶν δεδομένων παρουσιάζει, προφανέστατα, μεῖζον ἐρευνητικὸ καὶ ψαλτικὸ ἐνδιαφέρον· ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ὀψιμότερη καὶ ἁπλούστερη καὶ ἀποβλέποντας στὴν ἀρχαιότερη καὶ συνθετότερη τῶν προμνημονευθεισῶν τριῶν κατηγοριῶν, θὰ ἐπιχειρήσω ἐδῶ μιά, συνοπτικὴ κατ' ἀνάγκη, σχετικὴ ἀναφορά:

1. *Ἐπὶ τῶν ποικιλόηχων μελοποιήσεων* τοῦ ψαλμοῦ *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ* τὰ ἐκτενῆ σχόλια παρέλκουν· οἱ ἐν λόγῳ ὄψιμες συνθέσεις (ἀπαντοῦν στὴ σχετικὴ χειρόγραφη παράδοση ἀπὸ

53. Πάντως, αὐτὴ ἡ (προϊόντος τοῦ χρόνου) ἐξασθένηση τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὴ δευτέρα στάση τοῦ πολυελέου (ἀμφίπλευρα καὶ ἀλληλένδετα· ἐκ μέρους τόσο τῶν μελοποιῶν, ὅσο καὶ τῶν ψαλτῶν) εἶναι ἀπόλυτα ἐνδεικτική· μᾶλλον δὲ «καθρεπτίζει» κάποια (ἀπὸ πρακτικοὺς λόγους ἐπιβαλλομένη) ἀδυναμία (ἢ ἔστω δυσκολία) «ψαλτικῆς εὐδοκιμήσεως» τοῦ συγκεκριμένου ψαλμοῦ. Εὔλογη εἶναι, αἴφνης, ἡ εἰκασία ὅτι ἀπαγορευτικὸ γιὰ τὴν περαιτέρω μελικὴ ἀνάπτυξη τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου ἀπέβη, σταδιακά, τὸ εὖρος τῶν ἀντιστοίχων συνθέσεων τῆς πρώτης στάσεως, γεγονὸς ποὺ ὁδήγησε (ἐκ τῶν πραγμάτων) στὴν ψαλμῴδηση τοῦ ρλε' ψαλμοῦ κατὰ μιὰν ὁλονὲν καὶ συντομότερη ἐκδοχή, ἐκδοχὴ ποὺ δὲν ἔχρηζε εἰδικότερης μουσικῆς καταγραφῆς.

τὸν ιη΄ αἰῶνα καὶ ἐντεῦθεν) ἐντάσσονται στὴ χρονικὰ τελευταία ἔκφανση τῆς μορφολογικῆς μεταχειρίσεως τοῦ ρλε΄ δαβιτικοῦ ψαλμοῦ, κατὰ τὴν ὁποία μελοποιεῖται τὸ σύνολο τῶν στίχων τοῦ ψαλμοῦ, μὲ τὴν προσθήκη, βέβαια, στὸ τέλος ἑκάστου, τοῦ χαρακτηριστικοῦ ἐφυμνίου· *ἀλληλούια· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλούια*[54]. Ἐξ ἐπόψεως μελοποιίας καταγράφεται ἐμφανὴς διαφοροποίηση σχετικὰ μὲ τὰ ὡς τότε ἠχητικὰ δεδομένα[55]· παραδίδονται, δηλαδή, διάφορες συνθέσεις (οἱ μελοποιοὶ τῶν ὁποίων ἐνδιαφέρει νὰ τονισθεῖ ὅτι παραπέμπουν σὲ ποικίλους τόπους[56]), συνθέσεις μελισμένες σὲ ἤχους καινοφανεῖς (ἐν πολλοῖς) γιὰ τὴν περὶ τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ διαμορφωμένη παράδοση[57].

---

54. Βλ. σχετικὰ ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σσ. 269, 270-271.

55. Ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ ιη΄ αἰῶνος ὁ ρλε΄ ψαλμὸς μελοποιεῖται, παραδοσιακά, κατὰ τοὺς χρωματικοὺς ἤχους, ἤτοι πλάγιο τοῦ δευτέρου (νενανώ) [βλ. τὴ σχετικὴ σύνθεση Ἰωάννου Κουκουζέλη καὶ Ξένου Κορώνη, τὸν συνοπτικὸ ἢ καλογερικὸ πολυέλεο καὶ (χρονικὰ τελευταῖο) αὐτὸν τοῦ Πέτρου Μπερεκέτη] ἢ δεύτερο [βλ., ἀντίστοιχα, τὴ σύνθεση Νικολάου τοῦ Πετροπούλου] (δὲν συμπεριλαμβάνω ἐδῶ τὸν Λατρινὸ πολυέλεο καὶ τοὺς κατὰ ὁμοειδῆ πρὸς αὐτὸν «ἠχητικὴ τακτικὴ» μελοποιουμένους πολυελέους Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου ἢ Δημητρίου Νταμία καὶ Ἰγνατίου Φριέλου [ἐν μέρει δὲ καὶ Ἡσαΐα τοῦ Σέρβου], γιὰ τοὺς ὁποίους γίνεται ἰδιαίτερος λόγος στὴ ἑπομένη ἑνότητα)· ἐξαίρεση σ' αὐτὸν τὸν «κανόνα» ἀποτελεῖ μόνον ἡ σύνθεση Ἰωάννου τοῦ Γλυκέος, ἡ ὁποία μελίζεται κατὰ τὸν τέταρτο ἦχο.

56. Μνημονεύω, αἴφνης, τὶς ἑξῆς περιοχές· Κωνσταντινούπολη [βλ. τὸν πολυέλεο Θεοδώρου τοῦ Φωκαέως], Ἅγιον Ὄρος [βλ. τοὺς πολυελέους Κυρίλλου Μυτιληναίου τοῦ Ἰβηρίτου καὶ Κοσμᾶ τοῦ Δοχειαρίτου], Κύπρο [βλ. τὸν πολυέλεο Μακαρίου ἱερομονάχου τοῦ Κυπρίου], Σέρρες [βλ. τὸν πολυέλεο Χριστοφόρου τοῦ πρωτοσυγκέλλου Σερρῶν], Μυτιλήνη [βλ. τὸν πολυέλεο Κυρίλλου Μυτιληναίου τοῦ Ἰβηρίτου], Θάσο [βλ. τὸν πολυέλεο Ἰγνατίου μοναχοῦ τοῦ Θασίτου].

57. Συγκριτικὰ μὲ τοὺς παλαιόθεν παραδεδομένους ἤχους (ὅπως αὐτοὶ περιεγράφησαν ἀνωτέρω, στὴν ὑποσημείωση 55), οἱ κατὰ τοὺς ιη΄ καὶ ιθ΄ αἰῶνες ἐπισημανθέντες πολυέλεοι *Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ* ἐμφανίζονται μελοποιημένοι κατὰ τοὺς ἑξῆς ἤχους· τέταρτο [ὁ πολυέλεος Κυρίλλου Μυτιληναίου Ἰβηρίτου], λέγετο [ὁ πολυέλεος Θεοδώρου Φωκαέως], πλάγιο τοῦ πρώτου [οἱ πολυέλεοι Χριστοφόρου πρωτοσυγκέλλου Σερρῶν καὶ Μακαρίου ἱερομονάχου Κυπρίου], πλάγιο τοῦ δευτέρου ἑνωμένο μὲ βαρὺ [ὁ πολυέλεος Κοσμᾶ Δοχειαρίτου] καὶ πλάγιο τοῦ τετάρτου [ὁ πολυέλεος Ἰγνατίου Θασίτου]. Νὰ σημειωθεῖ δὲ ὅτι ἡ συγκεκριμένη ἐπιλογὴ τῶν ἤχων δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ κάποιο γιὰ τὴν πρώτη στάση τοῦ πολυελέου ἀντίστοιχο μέλος, ἐφ' ὅσον ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνθέσεων «ἠχητικὴ ἀντιστοιχία» μεταξὺ πρώτης καὶ δευτέρας στάσεως ἀπαντᾶ μόνον στὴν περίπτωση τοῦ πολυελέου Μακαρίου ἱερομονάχου τοῦ Κυπρίου.

2. *Ἐπὶ τῶν τρίηχων συνθέσεων* τὸ ἐνδιαφέρον ἐπικεντρώνεται στὴν «ἀρχετυπικὴ» σύνθεση τοῦ λεγομένου *Λατρινοῦ* πολυελέου, ποιήματος πού, ὡς ἀπήχημα παλαιοτέρων μοναστικῶν μελῳδιῶν, χαρακτηρίζει τὴν κωνσταντινοπολιτικὴ μουσικὴ παράδοση[58]. Ἡ συγκεκριμένη σύνθεση παραδίδεται ὑπὸ ἀξιοπαρατήρητη, ὁπωσδήποτε, μορφολογικὴ καὶ μελοποιητικὴ διάταξη[59]· ἀπὸ τοὺς εἴκοσι ἕξι στίχους τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ οἱ μὲν δεκαέξι πρῶτοι κατανέμονται σὲ δύο (ἐξ ὀκτὼ στίχων ἕκαστο) ἰσομερῆ τμήματα –τὰ ὁποῖα μελοποιοῦνται, ἀντίστοιχα, κατὰ τοὺς δεύτερο καὶ πλάγιο τοῦ δευτέρου (νενανώ) ἤχους–, ἕνα τρίτο δὲ τμῆμα ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς ὑπολειπομένους δέκα τελευταίους στίχους ποὺ μελίζονται κατὰ τὸν τρίφωνο πλάγιο τοῦ τετάρτου (νανά) ἦχο· ἡ κατὰ τμῆμα ἐναλλαγὴ τῶν ἐπισημανθέντων τριῶν ἤχων μαρτυρεῖται σαφῶς στὴ χειρόγραφη παράδοση διὰ τῆς (προτασσομένης τοῦ ἀρχικοῦ στίχου κάθε ἑνότητος) εὔγλωττης ἀναγραφῆς· *ἄλλαγμα ἢ ἄλλαγμα ἀρχαῖον λατρινόν*. Νὰ σημειωθεῖ, βέβαια, ὅτι στὸ πλαίσιο τῆς παρούσης συνθέσεως δὲν παραδίδονται μελισμένοι ὅλοι οἱ στίχοι τοῦ ρλε΄ δαβιτικοῦ ψαλμοῦ· κατὰ τὸν ιδ΄ αἰῶνα (κατὰ τὸν ὁποῖο καὶ εὐδοκιμεῖ ἡ παροῦσα σύνθεση) ἀπαντοῦν οἱ περιττοὶ (κυρίως) στίχοι τοῦ ψαλμοῦ, ἰδιαίτατα δὲ ὁρισμένα τμήματα αὐτῶν (λόγου χάριν· *Εἰς διαιρέσεις, Εἰς θάλασσαν Ἐρυθράν, Τῶν Ἀμορῥαίων ἢ Κληρονομίαν*), γιὰ τὰ ὁποῖα καταγράφεται πληθώρα (ἐπωνύμων ἢ καὶ ἀνωνύμων) μελοποιήσεων ἀπὸ διαφόρους (συγχρόνους ἢ καὶ προγενεστέρους) μελοποιούς[60]. Ἂς προστεθεῖ, ἐπίσης, ὅτι κατὰ τοὺς ιϛ΄ καὶ ιζ΄ αἰῶνες οἱ μελουργοὶ Βενέδικτος Ἐπισκοπόπουλος ἢ Δημήτριος Νταμίας καὶ Ἰγνάτιος Φριέλος προκρίνουν γιὰ τὶς συνθέσεις τους τὴν ἴδια τρίηχη μελικὴ μεταχείριση (ἂν καὶ μὲ διαφορότροπη μορφολογικὴ κατανομὴ τῶν ψαλμικῶν στίχων στὶς κατ' ἦχον

58. Περὶ τοῦ ὅρου Λατρινὸς βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σσ. 130-133· γιὰ τὴ σύνδεση τῶν δι' αὐτοῦ τοῦ ὅρου χαρακτηριζομένων μελοποιημάτων πρὸς τὴν κωνσταντινοπολιτικὴ μουσικὴ παράδοση βλ. πρόχειρα *αὐτόθι*, σσ. 682-686.

59. Οἱ ἐν συνεχείᾳ σημειούμενες παρατηρήσεις ἀντλοῦνται *αὐτόθεν*, σσ. 271-277, ὅπου καὶ ἀδρομερὴς περιγραφὴ τῆς συνθέσεως.

60. Πρβλ. *αὐτόθι*, σ. 270.

ἐπὶ μέρους ἑνότητες)[61], ἐνῶ κατὰ τὸν ιε΄ αἰῶνα ὁ μοναχὸς Ἡσαΐας ὁ Σέρβος (ἐκκινώντας, προφανέστατα, ἀπὸ τὴν ἴδια βάση) διαφοροποιεῖται κατά τι, ἀφοῦ στοὺς προμνημονευθέντες τρεῖς ἤχους προσθέτει καὶ τὸν τέταρτο, διευρύνοντας ἔτσι τὴ σχετικὴ σύνθεσή του σὲ λίαν ἐνδιαφέρουσα τετράηχη ἐκδοχή[62].

3. *Ἐπὶ τῶν ὀκτάηχων συνθέσεων* μελοποίημα πολλοῦ λόγου ἄξιο εἶναι, ἀναμφίβολα, ὁ πολυέλεος Νικολάου μαΐστορος τοῦ Κουκουμᾶ, μέλος ποὺ ἐπιχωριάζει στὴ Θεσσαλονίκη[63]. Ἀποτελεῖ σύνθεση ποὺ παραδίδεται διττῶς· ὡς τὸν ιε΄ αἰῶνα ἀνθολογεῖται στὰ μουσικὰ χειρόγραφα ὑπὸ μία συνοπτικὴ ἐκδοχή, παράλληλα ἢ ἐναλλακτικὰ πρὸς τὴν ὁποία προβάλλεται (ἀπὸ τὸν ιε΄ αἰῶνα καὶ ἐντεῦθεν) καὶ ἡ πλήρης μορφὴ τῆς συνθέσεως, ὡς (κατὰ εὔγλωττη μαρτυρία Μανουὴλ τοῦ Χρυσάφη[64]) *πολυέλεος κατ' ἦχον ὁ μέγας*. Ἡ μορφολογικὴ καὶ μελικὴ μεταχείριση αὐτῆς

---

61. Βλ. σχετικὰ *αὐτόθι*, σσ. 287-290. Εἶναι, μάλιστα, ἀξιοσημείωτο ὅτι ἀπὸ ἀμφότερα τὰ παραπάνω ποιήματα τῶν ἐξονομασθέντων Κρητῶν μελοποιῶν, ἡ συγκεκριμένη ἠχητικὴ παράδοση τηρεῖται ὄχι μόνον στὴν πλήρη σύνθεση Ἰγνατίου μοναχοῦ τοῦ Φριέλου, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ στὴν ἀπὸ τέσσερις μόνον στίχους συγκειμένη ἀντίστοιχη τῶν Βενεδίκτου Ἐπισκοποπούλου ἢ Δημητρίου Νταμία.

62. Σημειώνω, συγκεκριμένα [βάσει τῆς μόνης ὑφισταμένης ἀνθολογήσεως τῆς ἐν λόγῳ (πλήρους καὶ δίγλωσσης) συνθέσεως Ἡσαΐα τοῦ Σέρβου στὸν κώδικα ΕΒΕ 928, φφ. 56r-63v], ὅτι ἡ κατανομὴ τῶν ἐπὶ μέρους ψαλμικῶν στίχων αὐτῆς σὲ τέσσερις κατ' ἦχον ἑνότητες [μὲ τοὺς σχετικοὺς στίχους νὰ παραδίδονται, βέβαια, ἄλλοτε ἑλληνιστὶ (μὲ προσαρμογὴ στὰ σερβικά) καὶ ἄλλοτε σερβιστὶ (μὲ προσαρμογή, ἀντίστοιχα, στὰ ἑλληνικά)] διαμορφώνεται ὡς ἑξῆς: σὲ ἦχο **δεύτερο** μελοποιοῦνται οἱ πρῶτοι ὀκτὼ [*Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθός – Τὸν ἥλιον εἰς ἐξουσίαν τῆς ἡμέρας*] στίχοι τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ (στὸν κώδικα, πάντως, ἀνθολογοῦνται συνολικὰ δώδεκα στίχοι, διότι ὁ μὲν δεύτερος [*Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τῶν θεῶν*] τρισσεύεται, οἱ δὲ τρίτος [*Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ τῶν κυρίων*] καὶ τέταρτος [*Τῷ ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνῳ*] δευτεροῦνται)· σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ δευτέρου (**νενανώ**) μελοποιοῦνται οἱ ἑπόμενοι τέσσερις [ὑπ' ἀριθμὸν 9 (*Τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἐξουσίαν τῆς νυκτὸς*) ἕως 12 (*Ἐν χειρὶ κραταιᾷ καὶ ἐν βραχίονι ὑψηλῷ*)] στίχοι· σὲ ἦχο **τέταρτο** μελοποιοῦνται, ἀντίστοιχα, οἱ ἑπόμενοι ἕξι [ὑπ' ἀριθμὸν 13 (*Τῷ καταδιελόντι τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν εἰς διαιρέσεις*) ἕως 18 (*Καὶ ἀποκτείναντι βασιλεῖς κραταιοὺς*)] στίχοι· καί, τέλος, σὲ ἦχο πλάγιο τοῦ τετάρτου (**νανά**) μελοποιοῦνται οἱ ὀκτὼ τελευταῖοι [ὑπ' ἀριθμὸν 19 (*Τὸν Σηὼν βασιλέα τῶν Ἀμορραίων*) ἕως 26 (*Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ*)] στίχοι τοῦ ἰδίου δαβιτικοῦ ψαλμοῦ.

63. Βλ. σχετικὰ ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σσ. 702-705.

64. Βλ. Ἰβήρων 1120, φ. 293r.

τῆς τελευταίας ἐκδοχῆς τῆς συνθέσεως, βάσει τῆς ὁποίας –μάλιστα– ὁ πολυέλεος προσαγορεύθηκε *τετράστιχος*, εἶναι ὄντως ἐντυπωσιακή[65]· ἀνὰ τέσσερις στίχους τοῦ ρλε΄ δαβιτικοῦ ψαλμοῦ ἐναλλάσσονται οἱ ὀκτὼ ἦχοι τῆς ψαλτικῆς τέχνης, ἐνῶ ὡς κατακλεῖδα κάθε ἠχητικῆς ἑνότητος προστίθενται δύο ἀναφωνήματα –ἕνα *δεξιὸν* καὶ ἕνα *ἀριστερόν*, κατὰ τὴν ἐν προκειμένῳ χρησιμοποιουμένη ὁρολογία–, μέσῳ τῶν ὁποίων ἀναπλάθεται περαιτέρω τὸ σχοινοτενὲς ἐφύμνιο τοῦ ψαλμοῦ· *ἀλληλούια· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλούια.* Νὰ διευκρινισθεῖ, βέβαια, ὅτι ὁ περιγραφόμενος κανόνας «καταστρατηγεῖται» σὲ δύο περιπτώσεις· ἀκριβέστερα, ἐπειδὴ τὸ σύνολο τῶν ὑφισταμένων εἴκοσι ἕξι στίχων τοῦ ρλε΄ ψαλμοῦ δὲν ἐπιτρέπει τὴν πλήρη ἐφαρμογὴ τῆς ἐν λόγῳ τετράστιχης μορφολογικῆς διατάξεως, τὸ ὀκτάηχον τῆς συνθέσεως ἀποπληρώνεται ἁπλῶς διὰ τῶν περιλειπομένων δύο τελευταίων στίχων τοῦ ψαλμοῦ (*Ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκὶ καὶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ*), τοῦ μὲν πρώτου μελιζομένου κατὰ τὸν βαρὺ τοῦ δὲ δευτέρου κατὰ τὸν πλάγιο τοῦ τετάρτου ἦχο· ἐπίσης, στὸ τέλος τῆς ἑνότητος τοῦ πλαγίου τοῦ δευτέρου ἤχου (μετὰ τὸν ψαλμικὸ στίχο· *Καὶ ἐλυτρώσατο ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν*) τὰ παρατιθέμενα ἀναφωνήματα εἶναι πολυπληθέστερα καὶ στοιχειοθετοῦν μιὰν οἱονεὶ αὐτοτελῆ ἑνότητα, ἀνθολογουμένη ὑπὸ τὴν ἐνδεικτικὴ ἀναγραφή· *Ἀπ' ὧδε ἄρχονται τὰ ἀναφωνήματα μετὰ βαστακτῶν.* Μεταφέρω ἐδῶ τὶς ἀρκτικὲς ἀναγραφές τους (ἀπὸ τὸν κώδικα ΕΒΕ 2406, φφ. 149ʳ-150ᵛ), ἐπισημαίνοντας τὴν ἐπὶ μέρους διάκρισή τους ἀφ' ἑνὸς μὲν (βάσει τῶν ἐναλλασσομένων ἤχων) σὲ ἕνδεκα (ὀφθαλμοφανῆ) τμήματα, ἀφ' ἑτέρου δὲ (βάσει τῆς ἐπεξεργασίας τοῦ ποιητικοῦ κειμένου) σὲ πέντε ἑνότητες [66]:

---

65. Οἱ ἐν συνεχείᾳ σημειούμενες παρατηρήσεις ἀντλοῦνται ἀπὸ ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σσ. 277-286, ὅπου καὶ ἀδρομερὴς περιγραφὴ τῆς συνθέσεως.

66. Οἱ ἐν λόγῳ πέντε ἑνότητες ἀναπτύσσονται, ἀναλυτικά, ὡς ἑξῆς:

Ἀπ' ὧδε ἄρχονται τὰ ἀναφωνήματα μετὰ βαστακτῶν

Α΄

- *Ὁ δεξιὸς δομέστικος ἀπ' ἔξω· ἦχος πλ. β νενανὼ Ετετετανε*
- *Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ ἀριστερός·*
- *καὶ πάλιν ὁ δεξιὸς ἕτερον· [ἦχος] νενανὼ τετράφωνος Ετετετενεχε*
- *Πάλιν τὸ αὐτό·*

- *εἶτα ὁ δεξιός· [ἦχος] πλ. δ΄ Αννανενα*
- *Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ ἀριστερός·*

- *εἶτα πάλιν ὁ δεξιὸς καὶ ὁ ἀριστερός· [ἦχος] νενανὼ Εανεενα*
- *[καὶ ὁ ἀριστερός· [ἦχος] νενανὼ Εανεενα]*

Β΄

- *Ὁ δεξιὸς χορὸς λέγει· [ἦχος πλ. β΄] νενανὼ Ενενανε τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν*
- *Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ ἀριστερός·*

Γ΄

- *καὶ πάλιν ὁ δεξιὸς λέγει, μελέτη ἀπὸ χοροῦ· [ἦχος] α΄ Ἀλληλούια*
- *Ἀναφώνημα τοῦ δευτέρου χοροῦ, ἤτοι τοῦ ἀριστεροῦ· [ἦχος] α΄ Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα*

Δ΄

- *Ἀναφώνημα δεξιὸν ὅλον βαστακτόν· [ἦχος πλ. β΄] νενανὼ Ενανε-νενα*
- *Καὶ ὁ ἀριστερὸς τὸ αὐτό·*
- *εἶτα ὁ δεξιός· [ἦχος πλ. β΄] νενανὼ Ετετετε*
- *Τὸ αὐτὸ καὶ ἀριστερός·*

- *καὶ ὁ δεξιὸς λέγει· [ἦχος] δ΄Ανενανε*
- *Ὁ ἀριστερὸς τὸ αὐτό·*
- *καὶ ὁ δεξιὸς λέγει· [ἦχος] δ΄Ανετανανε*

α) μιὰ πρώτη τριπλῆ σειρὰ ἀναφωνημάτων, μελισμένων τῶν μὲν δύο ἑκατέρωθεν κατὰ τὸν πλ. β΄ (νενανώ), τοῦ δὲ ἑνὸς μεσαίου κατὰ τὸν πλ. δ΄ ἦχο.

β) ἡ κατὰ πλ. β΄ (νενανώ) ἦχο μελοποίηση τοῦ ἀκροτελευτίου τμήματος τοῦ ἁρμοδίου ψαλμικοῦ στίχου· *τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν.*

γ) ἡ κατὰ τὸν α΄ ἦχο μελοποίηση τοῦ ἀρχικοῦ τμήματος τοῦ ἐφυμνίου· *ἀλληλούια· ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα.*

δ) μιὰ δεύτερη τριπλῆ σειρὰ ἀναφωνημάτων, μελισμένων τῶν μὲν δύο ἑκατέρωθεν κατὰ τὸν πλ. β΄ (νενανώ), τοῦ δὲ ἑνὸς μεσαίου κατὰ τὸν δ΄ ἦχο.

❖ *Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ ἀριστερός·*

❖ *εἶτα ὁ δεξιός· [ἦχος πλ. β΄] νενανὼ Ετετετετε*
❖ *Καὶ ὁ ἀριστερὸς τὸ αὐτό·*

Ε΄

❖ *εἶτα ὁ δεξιός· [ἦχος] νενανὼ τετράφωνος Ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ*
❖ *Καὶ ὁ ἀριστερὸς τὸ αὐτό·*

❖ *εἶθ' οὕτως ὁ δεξιὸς λέγει· [ἦχος πλ. δ΄] νανὰ Εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ*
❖ *Καὶ ὁ ἀριστερὸς πάλιν τὸ αὐτό·*
❖ *εἶθ' οὕτως ὁ δεξιός· [ἦχος] πλ. δ΄ Τὸ ἔλεος αὐτοῦ*
❖ *Ὁ ἀριστερὸς τὸ αὐτό·*

❖ *καὶ πάλιν ὁ δεξιός· [ἦχος βαρὺς τετράφωνος] Ανανετανανε*
❖ *Ἕτερον· [ἦχος βαρὺς τετράφωνος] Ανανενενε Ἀλληλούια*

Τέλος, πρέπει ἰδιαίτερα νὰ τονισθεῖ καὶ ἡ, μετὰ παρέλευση πέντε περίπου αἰώνων, ἀπόπειρα Πέτρου Μανουὴλ τοῦ Ἐφεσίου γιὰ μορφολογική, οὐσιαστικά, ἐπαναδιατύπωση τοῦ παρόντος ποιήματος, πάνω, βέβαια, σὲ καινοφανῆ προσωπική του μελικὴ πρόταση. Κατ' ἀναλογία πρὸς τὴ σύνθεση τοῦ Κουκουμᾶ ἡ ἀντίστοιχη τοῦ Ἐφεσίου θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς πολυέλεος *τρίστιχος*, ἐφ' ὅσον οἱ τῆς ψαλτικῆς τέχνης ὀκτὼ ἦχοι ἐναλλάσσονται, ἐν προκειμένῳ, ἀνὰ τρεῖς στίχους τοῦ ρλε΄ δαβιτικοῦ ψαλμοῦ· καὶ πάλι, βέβαια, ἀπομένουν δύο ψαλμικοὶ στίχοι (*Ὁ διδοὺς τροφὴν πάσῃ σαρκὶ καὶ Ἐξομολογεῖσθε τῷ Θεῷ τοῦ οὐρανοῦ*), τοὺς ὁποίους ὁ Ἐφέσιος μελίζει κατὰ τὸν πρῶτο ἦχο, στοιχούμενος στὴ (συνήθη γιὰ τὰ ὀκτάηχα ἐν γένει μαθήματα) τακτικὴ ἀνακυκλήσεως τῶν ἤχων τῆς βυζαντινῆς ὀκταηχίας[67].

ε) ἡ κατὰ διαδοχικὴ τρίηχη ἐκδοχή (ἦχοι: νενανὼ τετράφωνος, πλ. δ΄ τρίφωνος [νανά] καὶ βαρὺς τετράφωνος) μελοποίηση τοῦ ὑπολειπομένου τμήματος τοῦ ἐφυμνίου· *ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ· ἀλληλούια.*

67. Βλ. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, *ὅ.π.*, σσ. 294-295. Πρβλ. καὶ σσ. 20-23 τοῦ βιβλιδίου τοῦ ἐπισυναπτομένου στὴν ἔκδοση ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΥΜΗ, *Ὀκτάηχα μέλη* VIII. 14.

Εἶναι σαφὲς ὅτι ἡ ἐνδελεχὴς ἀνάλυση καὶ μόνον τῶν δύο τελευταίων ὀκτάηχων συνθέσεων συνιστᾶ (ἐν δυνάμει) αὐτοτελὲς μελέτημα, γιὰ τὸ ὁποῖο ἐπιφυλάσσομαι. Ἰδίως ἡ σύνθεση τοῦ Κουκουμᾶ συμπυκνώνει, δίχως ὑπερβολή, τὸ εὔσημον τῆς ἱστορίας, τὸ εὐφάνταστον τῆς μορφολογίας καὶ τὸ εὐάκουστον τῆς μελοποιίας συλλήβδην τῶν ποιημάτων τῆς δευτέρας στάσεως τοῦ πολυελέου. Ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἡ παροῦσα (ἐντελῶς ἐνδεικτική) μνεία εὐελπιστῶ νὰ λογισθεῖ ὡς πρωτογενὴς ἀπόπειρα μιᾶς, ἐξ ὄνυχος τὸν λέοντα, γνώσεως τῆς μουσικολογικῆς ἀξίας τοῦ ρλε΄ δαβιτικοῦ ψαλμοῦ.